

Małgorzata Mieczkowska

Transformacja czy tranzycja? : szkice definicyjne

Acta Politica nr 30, 71-80

2014

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Mieczkowska*

TRANSFORMACJA CZY TRANZYCJA? SZKICE DEFINICYJNE

S. Huntington w swej książce o demokratycznych przeobrażeniach w świecie pisze, że „fala demokracji jest grupą przemian z niedemokratycznych do demokratycznych systemów politycznych, które nastąpiły w określonym czasie i które były zdecydowanie liczniejsze od następujących w tym samym czasie przemian w przeciwnym kierunku”¹. Jak zauważa autor: „Historia jest nieuprządkowana, a zmiany polityczne nie układają się same w zgrabnych historycznych szufladkach”². Tempo zachodzących procesów politycznych związanych z przemianami bywa zmienne, inspirując do badań kolejnych przedstawicieleli nauk społecznych i humanistycznych. Sytuacji tej sprzyja także pojawianie się nowych impulsów generujących badane zmiany. Przykładowo według A. Antoszewskiego: „proces demokracji uległ w początku pierwszej dekady XXI stulecia pewnemu zahamowaniu, rozważania teoretyczne poświęcone tej problematyce zyskały nowy impuls wraz z dokonaniem się »kolorowych rewolucji« w świecie pokomunistycznym, oraz wybuchem politycznej rewolty w Afryce Północnej. Wydarzenia te unaocznily – nie po raz pierwszy zresztą – potrzebę analizy związków pomiędzy zjawiskami i procesami zachodzącymi w różnym miejscu i różnym czasie jako fundamentu badań porównawczych”³.

Mobilizacja zainteresowania transformacją dokonującą się w życiu społeczno-politycznym wynika z kilku powodów. W opinii M. Banaś i J. Dziadowiec dzieje się tak „ze względu na tempo oraz intensywność transformacji, a także ich realne oraz hipotetyczne skutki” oraz „ze względu na ich zasięg – z jednej strony

* dr Małgorzata Mieczkowska, pracownik naukowy Instytutu Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, e-mail: kwietny@gmail.com

¹ S. Huntington, *Trzecia fala demokracji*, Warszawa 1995, s. 24.

² Ibidem.

³ A. Antoszewski, *Demokracja w Polsce w świetle współczesnej tranzytologii*, w: *Dylematy polskiej demokracji*, red. Ł. Danel, J. Kornaś, Kraków 2012, s. 21.

coraz bardziej globalny, ale z drugiej strony także silnie oddziałujący na zbiorowości lokalne i regionalne, co skutkuje istotnymi rekonfiguracjami dotychczasowych układów społeczno-kulturowych, gospodarczych i politycznych²⁴.

Szczególne znaczenie mają zmiany w naszej części kontynentu. Zapoczątkowany proces transformacji systemowej w państwach bloku wschodniego, zaistniały skutek odrzucenia przez społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej powojennego, komunistycznego systemu społeczno-politycznego w 1989 roku, dał początek nowej jakościowo wizji demokratyzacji życia społeczno-politycznego. Toczona dyskusja nad przeobrażeniami podnosi wieloaspektowość zaistniałych przekształceń – pochodnych transformacji. W coraz większym stopniu zauważa się wielowariantowość dokonanych zmian na gruncie państw uczestniczących w tym procesie oraz wpływ perspektywy czasowej na dokonywane analizy.

Warto także, za A. Wolff-Powęską, odnotować wiele pułapek czekających na badacza procesów transformacyjnych na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej wynikających z „niezwykłego zażębenia się historii i polityki”. Autorka wskazywała także na szczególną rolę mediów w komentowaniu, ale i współkreowaniu zaistniałych procesów i zjawisk. Podnosząc kwestie wielkości i różnorodności zachodzących przemian, podkreślała fakt niemożności „objęcia uwagą przez jednostkowego obserwatora całego kompleksu zachodzących we wszystkich dziedzinach zmian, zarówno w życiu wewnętrznym poszczególnych państw, jak i otoczeniu międzynarodowym”²⁵.

Na zróżnicowanie definicyjne procesu przemian w Europie Środkowej i Wschodniej zwracał uwagę m.in. J. Wojnicki, wskazując na takie terminy, jak tranzycja, transformacja, demokratyzacja, urynkowienie (ukształtowanie gospodarki mniej lub bardziej rynkowej), modernizacja oraz europeizacja. Jak zauważał autor: „Każda z prezentowanych prób opisu była popularna w określonej fazie badań nad wspomnianymi przemianami. W poszczególnej optyce analiz zwracano szczególną uwagę na inne elementy obserwowanych procesów. Jedni autorzy podkreślali znaczenie odrzucenia rządów komunistycznych i przejście ku demokratycznej formie sprawowania władzy. Inni badacze koncentrowali się na urynkowieniu, przejściu od gospodarki socjalistycznej, tzn. centralnie sterowanej, ku formom wolnorynkowym. Badano także kwestie modernizacji czy unowocześ-

⁴ M. Banaś, J. Dziadowiec, *Słowo wstępne*, w: *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. M. Banaś, J. Dziadowiec, Kraków 2013, s. 8.

⁵ A. Wolff-Powęska, *Oswojona rewolucja. Europa Środkowo-Wschodnia w procesie demokratyzacji*, Poznań 1998, s. 16–17.

nienia organizacji politycznej państwa. Ważnym aspektem była także kwestia reorientacji w polityce zagranicznej państw omawianego regionu, tzn. rozwiązanie organizacji międzynarodowych skupiających państwa socjalistyczne typu Układu Warszawskiego czy Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i zwrócenie się ku Paktowi Północnoatlantyckiemu (NATO) i instytucjom unijnym (UE)⁶.

Podobnie na gruncie nauk socjologicznych A. Kolasa-Nowak zwraca uwagę, że: „Zmiany w sposobach ujmowania transformacji są w pewnym stopniu odbiciem przemian w rzeczywistości społecznej. Ewolucja sytuacji Polski, kolejne reformy systemowe, wreszcie ich stopniowe społeczne zakorzenianie wyznaczały problemy badawcze, ujęcia, a nawet preferencje w ich interpretacji. Budowanie modeli i wyjaśnianie nie jest neutralną działalnością poznawczą. Istnieje silne sprzężenie zwrotne z kształtem rzeczywistości, z przyjętymi potocznie interpretacjami. W opisach przekształceń polskiego społeczeństwa jest ono bardzo widoczne. Staje się bowiem tym ważniejsze, im kształt nowej rzeczywistości jest płynny, dopiero rysujący się i ze swej natury zależny od ludzi i ich projektów”⁷.

W prowadzonych rozważaniach nad przemianami w dawnym bloku wschodnim podkreśla się silną indywidualność państw – podmiotów procesu transformacji, która to nie pozwala na jednostronną systematyzację tego procesu ujawniającą się w braku jednego modelu transformacji, uzależnieniu zakresu i charakteru przemian od warunków wewnętrznych (wynikających z tradycji państwowej i demokratycznej, bliskość relacji z Zachodem, stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego), oraz zewnętrznych (odnoszących się do konfliktów zbrojnych czy relacji z Rosją po 1991 roku)⁸.

Nauki społeczne do terminu „transformacja” przypisują teorie wyjaśniające długofalowe przemiany cywilizacyjne i systemowe. Termin ten jest stosowany do opisu takich zjawisk, jak: zmiana, wielka przemiana, przejście, przeobrażenie, radykalna zmiana społeczna, metamorfoza, zwrot historyczny, modernizacja, rewolucja, ewolucja, rozwój, postęp, reforma⁹. W zależności od uwarunkowań i kontekstu dokonujących się przekształceń mamy transformacje: rewolucyjne, ewolucyjne, sterowane, spontaniczne, ciągłe, skokowe, incydentalne, długotrwa-

⁶ J. Wojnicki, *Europeizacja czy transformacja – ewolucje systemów politycznych Europy Środkowej i Wschodniej*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 2, s. 7.

⁷ A. Kolasa-Nowak, *Polskie studia nad transformacją: kierunki konceptualizacji*, „Nauka” 2005, nr 4, 128–129.

⁸ J. Wojnicki, *Europeizacja czy transformacja...*, s. 8.

⁹ Sam termin „transformacja” w języku polskim tłumaczony jest jako proces przemian, przeobrażenie, przekształcenie – zob. *Mały słownik języka polskiego. Wydanie nowe*, Warszawa 2000, s. 1042.

łe, przeprowadzone z użyciem siły, w oparciu o dyskurs społeczny, regresywne, bądź rozwojowe¹⁰.

W odniesieniu do transformacji postkomunistycznej, którą traktujemy jako specyficzną zmianę społeczną, zauważamy równoczesne zachodzenie i nakładanie się zmian na trzech płaszczyznach: politycznej, ekonomicznej i społeczno-kulturowej. Płaszczyzna polityczna transformacji jest postrzegana jako proces demokratyzacji społeczeństwa przez jego upodmiotowienie wraz z zastosowaniem reguł liberalizacji życia publicznego. Na płaszczyźnie ekonomicznej upowszechniane są i aprobowane zasady wolnego rynku i konkurencji. Z kolei transformacja społeczno-kulturowa polega na odrzuceniu autorytaryzmu decyzyjno-nakazowego na rzecz zindywidualizowanego podejścia do pozyskanej wolności i niezależności. Taka optyka procesu postkomunistycznej transformacji systemowej, na przykład w Polsce, pozwala na zdefiniowanie pojęcia transformacji. Jest to zmiana ustrojowa budowana w procesie demokratyzacji w połączeniu z reformami instytucjonalnymi służącymi dostosowaniu się do nowych warunków. Oparta jest także na transformacji ekonomicznej, tj. urynkowaniu gospodarki oraz transformacji społecznej i kulturowej, kreującej społeczeństwo obywatelskie aprobujące takie wartości, jak wolność i pluralizm kulturowy¹¹.

Transformacja postkomunistyczna w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, zapoczątkowana doświadczeniami rewolucji roku 1989, polegała nie tylko na odrzuceniu i negowaniu systemu komunistycznego. Jej celem było również dokonanie wszechstronnych i głębokich zmian w globalnym kontekście¹². Wielość transformacji na gruncie europejskim charakteryzuje się po pierwsze faktem, że w państwach transformujących się zmiany następowały w zindywidualizowanym tempie i z wykorzystaniem odpowiednich strategii, po wtóre w odniesieniu do poszczególnego państwa mamy do czynienia nie z jedną transformacją, lecz z ich wielościami i różnym natężeniem na poszczególnych płaszczyznach. Ich przebieg cechuje brak synchronizacji i artykulacji w wymiarze całościowym, tj. w odniesieniu do wszystkich państw byłego bloku wschodniego. Mimo tych rozbieżności i swoistych cech przypisanych poszczególnym państwom podlegającym transformacji, nauki społeczne dokonują pewnej generalizacji wspólnych trendów i tendencji wychodzenia z komunizmu w kierunku gospodarki wolno-

¹⁰ *Transformacja w Polsce i Niemczech Wschodnich – próba bilansu*, red. A. Sakson, Poznań 2009, s. 7.

¹¹ *Ibidem*, s. 8.

¹² *Ibidem*.

rynkowej i demokracji liberalnej¹³. Przykładowo socjolog A. Sakson konstatuje: „Transformacja systemowa w Polsce i w Niemczech Wschodnich, czyli na obszarze byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD), posiada wiele cech wspólnych, ale także wiele różnic. Na tle Polski i innych postkomunistycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej, przypadek transformacji Niemiec Wschodnich ma charakter szczególny i wyjątkowy”¹⁴. W przytoczonej powyżej charakterystyce zawiera się specyfika niemieckiej transformacji, polegająca na bezprecedensowym przykładzie włączenia obszaru byłej NRD do Unii Europejskiej i NATO¹⁵.

W naukach politologicznych posługujemy się terminem transformacja systemowa. Odnosi się on do opisu radykalnych zmian społecznych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej po 1989 roku¹⁶. Równoległe do charakterystyki i opisu tych wydarzeń stosowane jest pojęcie transformacja ustrojowa.

W opinii Z. Bloka, pojęcie to ma znacznie węższy charakter i odnosi się tylko do jednego z etapów dokonujących się przekształceń, tj. do etapu radykalnych zmian ładu społecznego postrzeganego z perspektywy formalno-prawnej. Zatem rozpatrując kryteria definicyjne transformacji, najbardziej trafna jest definicja zaproponowana przez Z. Bloka, wskazująca, że transformacja systemowa jest procesem pogłębionym w wymiarze jednostkowym, grup politycznych i całego społeczeństwa, w ramach którego mamy do czynienia z procesem zmian świadomościowych, polegających na przyjęciu zupełnie innego systemu wartości. Przy czym proces ten jest uzupełniany wdrażaniem, zgodnych z ogólną ideą transformacji, ustrojów: politycznego, ekonomicznego, socjologicznego¹⁷.

¹³ Ibidem, s. 9.

¹⁴ Cyt. za: ibidem, s. 9–10.

¹⁵ Zob. M. Żurek, *Unia Europejska w polityce zagranicznej zjednoczonych Niemiec. Determinanty Europapolitik*, Szczecin 2012, s. 178–198.

¹⁶ Jak się zauważa, najważniejszymi zmianami w państwach Europy Środkowo-Wschodniej były: „odzyskanie suwerenności (w przypadku Czech, Słowacji oraz państw postjugosłowiańskich uzyskanie jej); zmiany w systemie gospodarczym (odejście od państwowego monopolu własności i prywatyzacja, likwidacja dyrektywnego planowania, usamodzielnienie finansowe przedsiębiorstw, reforma podatkowa, uruchomienie wolnego rynku, upłynnienie, a następnie urealnienie kursów walutowych); zmiany w systemie politycznym (reforma instytucji państwa, wprowadzenie pluralizmu partyjnego); likwidacja ograniczeń w obrocie informacją (zniesienie cenzury); a także zmiany w strukturze społecznej (likwidacja partyjnej nomenklatury, odradzenie się klasy średniej i prywatnego biznesu) oraz przemiany postaw społecznych” – zob. T. Bodio, J. Wojnicki, P. Załęski, *Modele transformacji państw postkomunistycznych*, „Społeczeństwo i Polityka” 2006, nr 2 (7), s. 93.

¹⁷ Z. Blok, *Transformacja systemowa*, w: *Encyklopedia Politologii. Teoria Polityki*, t. 1, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków 1999, s. 291–292.

Uwaga Z. Bloka, że pojęcie to będzie wielokrotnie przekształcane z racji realizowanych celów badawczych w ramach konceptualizacji własnych badań, przykładowo znajduje potwierdzenie i zastosowanie w badaniach procesu transformacji systemowej z perspektywy etnopolitycznej. Takie podejście badawcze umożliwia ulokowanie mniejszości narodowych i etnicznych jako podmiotów kreowania procesu transformacji systemowej. Można w tych badaniach zastosować koncepcję badania transformacji z punktu widzenia genetyczno-politologicznego, polegającego na zbadaniu istoty transformacji, tzn. charakteru biorcy; określenie kto, co lub jaki mechanizm dokonuje interwencji; określenie istoty i charakteru biorcy; opis przewidywanego charakteru biorcy wypracowanego w wyniku całego procesu¹⁸.

Dla badania procesu transformacji w naukach politologicznych stosowana jest także teoria modernizacji. Jako instrumentarium badawcze pozwala ona na ogląd polityki etnicznej w kontekście całościowym, zintegrowanym społecznie i politycznie z istniejącymi, wypracowanymi strukturami i podmiotami instytucji państwa. Uzupełniona koncepcją wyjaśniania cywilizacyjnego, proponowaną przez A. Chodubskiego, daje możliwość oglądu problemu badawczego z perspektywy pól aktywności i sfer oddziaływań na podjęty problem badawczy.

Transformacja generuje skutki zderzeń tradycji z modernizacją. W ramach tych modyfikacji kształtują się modele wielowariantowych rozwiązań, do których można zaliczyć realizowaną politykę etniczną państw uczestniczących w tym procesie. Zasadny jest więc postulat metodologiczny wysuwany przez A. Chodubskiego, aby w badaniach procesu transformacji ustrojowej posługiwać się metodami badawczymi, jak dyrektywa kolejnych zbliżeń, holizm metodologiczny, a także metodami – systemową i analogii tudzież indukcji i dedukcji.

Z kolei na gruncie anglosaskiej politologii opis procesu przemian zapoczątkowanych w 1989 roku w bloku wschodnim jest określany mianem tranzycji, czyli „przejścia od czegoś do czegoś”, tzn. od systemu totalitarnego do systemu demokratycznego¹⁹. W tym przypadku traktuje się tranzycję jako szeroki proces demokratyzacji. Zaproponowane przez S.P. Huntingtona etapy przekształceń ku demokratyzacji są ujmowane następująco: rozpad rządów autorytarnych,

¹⁸ Z. Blok, *Tranzycja*, w: *Encyklopedia Politologii. Teoria Polityki*, t. 1, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków 1999, s. 292–293.

¹⁹ Jak zauważono: „Badacze zachodnioeuropejscy częściej posługują się terminem „tranzycja” (od „transition” – przejście). Analitycy pochodzący z Europy Środkowo-Wschodniej wybierają do opisu słowo „transformacja” (od „transformation” – przeobrażenie), sądząc że lepiej opisuje ono całokształt przeobrażeń ustrojowych w omawianych państwach” – zob. T. Bodio, J. Wojnicki, P. Załęski, *Modele transformacji państw...*, s. 98.

tranzycja, konsolidacja, dojrzewanie demokratycznego porządku politycznego. W ocenie autora etap tranzycji w największym stopniu jest obciążony ryzykiem i niepewnością, ponieważ mamy tutaj do czynienia z zagrożeniem reaktywacji starego reżimu. Immamentną cechą transformacji, w ujęciu S.P. Huntingtona, jest jej charakter hybrydoidalny, który ukształtowany po rozpadzie starego systemu władzy łączy stare i nowe elity polityczne w ramach koegzystencji sprawowania władzy przez consensus bądź konflikt.

Odmienne, w znacznie węższy sposób, ujmuje proces tranzycji Z. Blok. Termin ten odnosi się w jego ocenie jedynie do zmian politycznych, tj. „zynstyucjonalizowania demokracji”, pomijając urynkowanie gospodarki i zmiany we własnym systemie bezpieczeństwa. Taka perspektywa badawcza pozwala ujmować tranzycję tylko jako pewną część radykalnych, dokonujących się zmian w ramach transformacji systemowej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Jednoznacznie odrzucona jest w tym ujęciu formuła traktowania pojęć tranzycja i transformacja jako synonimicznych, ponieważ opisują one inne obszary zmian i ich charakter²⁰.

Należy zaznaczyć, że nauki politologiczne lokują transformację systemową w Europie Środkowo-Wschodniej również w obrębie współczesnych badań trendów politycznych. W tym ujęciu termin trend polityczny ma zastosowanie do opisu tendencji lub ogólnego kierunku rozwoju zmian. Ponadto jest on ważnym elementem lokowania transformacji w czasoprzestrzennym wymiarze, jeśli do jego charakterystyki włączy się takie znamiona, jak: proces odchodzenia od państwa represyjnego, autonomię społeczeństwa wobec państwa, decentralizację i rozproszenie władzy przez rozwój organizacji samorządowych, spontaniczne organizowanie się ludzi, demokrację partycypatywną, aktywność i autonomię grup mniejszościowych, osłabienie tożsamości państwowej na rzecz więzi lokalnych i globalnych, odideologizowanie życia politycznego, wzrost aktywności organizacji pozarządowych i regionalną integrację²¹. Tradycyjnie, główne trendy polityczne korespondują z postępowaniem naukowo-technicznym, przemianami gospodarczymi i kształtowaniem się systemu nowych wartości, co podkreśla w swej definicji A. Chodubski. Trend nadrzędności praw człowieka wobec ustawodawstwa państwowego, kształtowanie się globalnej świadomości, tolerancja wobec różnych systemów wartości, wzrost aspiracji społecznych i politycznych, to składowe elementy zapowiedzi rekonfiguracji znanego dotychczas systemu.

²⁰ Z. Blok, *Tranzycja...*

²¹ A. Chodubski, *Trend polityczny*, w: *Encyklopedia Politologii. Teoria Polityki*, t. 1, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków 1999, s. 293–294.

A. Chudobski przestrzega jednak przed posługiwaniem się tym terminem jako narzędziem badawczym, wskazując na trudności metodologiczne gromadzenia weryfikowalnych danych, stosowania metody eksperymentalnej²².

W analizie prawidłowości transformacji w Europie Wschodniej w opisie przemian stosowany jest także termin „zależności od szlaku” P. Piersona. Autor zaznacza, że pojęcie to zawiera w sobie kilka podstawowych twierdzeń, do których przykładowo należą czas rozpoczęcia i sekwencja zmian (bowiem zawsze istnieje możliwość pojawienia się alternatywnych rezultatów), a także, że dramatyczne i często o wielkiej skali skutki mogą być następstwem stosunkowo drobnych i przypadkowych wydarzeń²³.

Z kolei G. Ekiert wyróżnia cztery grupy czynników, determinujących kształt i przebieg transformacji. Zalicza do nich: dziedzictwo przeszłości i warunki wyjściowe, przyjęte rozwiązania instytucjonalne (wybór instytucji), zakres pomocy zewnętrznej oraz kierunki polityki nowych władz²⁴. Autor kładzie szczególny nacisk na wzięcie pod uwagę przeszłości i warunków wyjściowych. Uwzględniana przez niego perspektywa „zależności od szlaku” ma tę zaletę, że scala niepowtarzalne doświadczenia historyczne i jednostkowe wydarzenia przypisane do określonych miejsc i społeczeństw. To z kolei pozwala na restrukturyzacje regionalne zachodzące w transformacji. W swych badaniach G. Ekiert odrzuca stanowisko, że kraje Europy Środkowo-Wschodniej – z racji kształtowania swych powojennych losów historycznych przez ZSRR – stanęły wobec tych samych wyzwań wynikłych z procesów transformacyjnych. W jego ocenie strukturalne i polityczne różnice stały się pochodnymi dynamiki przekształceń relacji między władzą a społeczeństwem i pogłębiały się z upływem czasu²⁵. Zatem, jeśli chcemy wyjaśnić odmienne kierunki i rezultaty zmian politycznych, to musimy odwołać się do spuścizny realnego socjalizmu omawianego kraju. Przyjęta przez autora charakterystyka opisująca poważne różnice wychodzenia z socjalizmu i wchodzenia na drogę transformacji jest etykietowana w symptomatyczny sposób:

- Polska i Węgry – wypaktowana,
- Czechosłowacja i Niemiecka Republika Demokratyczna – błyskawiczna,
- Bułgaria – odgórnie sterowana.

²² Ibidem, s. 294.

²³ Cyt. za: G. Ekiert, *Prawidłowości transformacji w Europie Wschodniej*, w: *Demokracja w Europie Środkowej, 1989–1999. Studia historyczne i porównawcze*, red. J. Miklaszewska, Kraków 2001, s. 17.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, s. 14.

W opinii G. Ekierta zwłaszcza wyjaśnianie początkowych faz transformacji należy diagnozować przez pryzmat dziedzictwa przeszłości, poszukując w nim najlepszych przesłanek wyjaśniania transformacji. Ekiert zalicza do nich: postawy ludzkie, cechy porządku instytucjonalnego, a także endogenne efekty komunistycznego systemu, które sprzyjały zmianom. Kumulacja czynników w czasie i przestrzeni polityczno-państwowej, takich jak: reformy gospodarcze i rynkowe, liberalizacja polityczna, wzrastający pragmatyzm komunistycznych elit, powstawanie opozycji, wygenerowały podłoże procesów transformacji. Stąd jego konstatacja, że najważniejszą cechą opisu i wyjaśniania postkomunistycznej transformacji jest punkt wyjścia oparty na dziedzictwie historycznym²⁶. Taka perspektywa badawcza optuje za stanowiskiem, że dziedzictwo przeszłości determinuje zbiór dostępnych możliwości i sprawia, że wybór jednych instytucji jest bardziej prawdopodobny niż innych. Zsumowane dziedzictwo przeszłości i rezultaty wyborów inaugurujących demokrację – w opinii G. Ekierta – są wystarczająco mocnymi przesłankami wyjaśniającymi, dlaczego niektóre kraje osiągnęły większe sukcesy niż inne. Ogniskując uwagę na spuściznie przeszłości i pierwszej fazie transformacji, przyjmuje on w badaniach tym samym perspektywę „zależności od szlaku”. Z tego punktu widzenia autor proponuje, by postkomunistyczne transformacje charakteryzować jako „proces kumulowania się pozytywnych lub negatywnych efektów”, na który większy wpływ wywierają czynniki historyczne, sekwencja zdarzeń i działania podejmowane wcześniej, niż działania i wydarzenia późniejsze²⁷. Ekiert podkreśla także „mocowania procesów transformacji ustrojowej w kontekstach postkomunistycznej demokratyzacji i niepewnym kontekście międzynarodowym”²⁸.

Przytoczone powyżej stanowiska badawcze, odnoszące się do transformacji systemowej, jasno wskazują w tym wypadku różną optykę badawczą. Sugestie i wnioski lokują zasadniczo transformację systemową na płaszczyźnie politologicznej w endogennych ramach politycznych doświadczeń państw europejskich.

Streszczenie

W artykule autorka omawia dwie formy pojęcia definiującego proces przemian w Europie Środkowej i Wschodniej. Wskazuje na podobieństwa i różnice w użyciu tych terminów. Upadek reżimów komunistycznych w poszczególnych krajach bloku wschod-

²⁶ Ibidem, s. 16.

²⁷ Ibidem, s. 17.

²⁸ Ibidem, s. 28.

niego stworzył możliwość badania i analizy procesów tranzycji i transformacji. Zaistniałe wówczas daleko idące różnice w sposobach formowania się odmiennych rozwiązań instytucjonalnych zaowocowały kontrastowo odmiennymi cechami i osiągnięciami.

Słowa kluczowe: transformacja, tranzycja, trend polityczny, Europa Środkowa i Wschodnia

TRANSFORMATION OR TRANSITION? DEFINITIONAL DELIBERATIONS

Summary

In the article the author discusses two types of terms defining the transition process in Central and Eastern Europe and demonstrates the similarities and differences in the use of these terms.

The collapse of communist regimes in different countries of the Eastern bloc has created the opportunity to study and analyze the processes of transition and transformation. The far-reaching differences that occurred at the time in the formation of different institutional arrangements have resulted in contrast and different attributes and achievements.

Key words: transformation, transition, political trend, Central and Eastern Europe